

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма

Владан Јовановић

О називу једног вируса 1

Марина Љ. Спасојевић

*Час, сајт и забрана крејтања:
о полицајском часу или сајту* 5

Преиспитивања

Душка Кликовац

*Може ли Јовановић мењати
Милошевића? (О глаголу мењати
и другим глаголима из исте
творбене породице)* 13

Осветљавања

Марија С. Бинђић

*Дуван – шурцизам са српским
држављанством* 30

Предлози

Душко Витас

Знаци или карактери? 35

Пратимо новости

Јована Љ. Димитријевић

О важном зборнику српске традиције . 41

Мали савети 46

*Одлуке Одбора за стандардизацију
српског језика* 48

*Повеље Матице српске за неовање
српске језичке културе* 53

Писци о језику 69

УРЕДНИЦИ
Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО
Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО
МИЛОРАД ТЕЛЕБАК
Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1
Телефон: 021/420-199, лок. 265
Издавач: Матица српска
Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Катарина Сунајко

Коректор
Тајјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Шјефан

Компјутерски слог
Владимир Вајић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
www.maticasrpska.org.rs/jezik-danas
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас

COBISS.SR-ID 126253063

ОСВЕТЉАВАЊА

Марија С. Ђинђић

ДУВАН – ТУРЦИЗАМ СА СРПСКИМ ДРЖАВЉАНСТВОМ

Турцизми као важан слој лексичког система српскога језика привлаче пажњу истраживача још од објављивања *Српског рјечника* (1818, 1852) Вука Стефановића Караџића. Према најновијим истраживањима утврђено је да у савременом српском књижевном језику има око 3000 турцизама, што указује на то да се до данас задржала у стандардном језику само једна трећина турцизама из речника *Турцизми у српскохрватском језику*¹ Абдулаха Шкаљића из 1965. године, који представља најважнији лексикографски приручник за турцизме до сада. Више од половине од 3000 турцизама представља одомаћене и фреквентне турцизме (Ђинђић 2013: 553).²

Интересантно је то да су се неке од речи које су део стандардног српског језика потпуно изгубиле из турскога језика, као што је, на пример, реч *дуван* (тур. *duhan*). У турском језику, као језику даваоцу, ова реч је с временом нестала из употребе, док у српском језику, као језику примаоцу, наставља да

---

¹ У најважнијем и најцитиранијем лексикографском приручнику за турцизме забележено је 8742 речи турскога порекла (Шкаљић 1979⁴).

² Утврђивање статуса турцизама у савременом српском језику базирано је на провери свих лексема које бележи *Речник српскога језика* (у даљем тексту РСЈ) у *Корпусу савременог српског језика*, који представља резултат рада на пројекту *Мајхематичка и рачунарска лингвистика 1981*. под вођством Душка Витаса.

живи и задржава првобитно усвојено значење: **дуван** (духан), -ана м тур. а. бот. једногодишња зељаста биљка *Nicotiana* из ф. помоћница (*Solanaceae*), чије се осушено лишће употребљава за пушење. б. танко изрезано сасушено лишће те биљке које се употребљава за пушење, жвакање или шмркање.³ Значење турцизма *дуван* непромењено је и одговара значењу модела, односно турске речи, што је уобичајено за бројне моносемантичне речи које припадају одређеним термилошким групама.

Не зна се тачно када је дуван стигао до Анадолије, али се сматра да је узгајање дувана почело крајем 16, односно почетком 17. века на територији Османског царства. На територији Анадолије узгајао се веома квалитетан дуван, коме је погодовала тамошња клима, те се тако брзо прочуо и прославио дуван који је на Западу прозван турским дуваном (*Türk Tütünü/Turkish Tobacco*) (Шахин, Ташлигил 2013: 73). На територији Србије први писани траг о дувану потиче из 1611. године у извештају с путовања Лефевра, секретара барона Сансија, француског изасланика. На путу ка Цариграду Лефевр описује и варош Прокупље и њене житеље који пуше дуван: „Ми их нађосмо једно десет или дванаест покрај дућана по њиховому обичају под стрехом, која се надиже јако над улицом, гдје пушаху духан и пијаху неку црну воду коју називљу кавом, а коју пију тако врућу да јако пече, па ју с тога и срчу по мало, крајем усана“ (Јелавић 1907: 482). Колико су турске врсте дувана биле присутне на нашим просторима потврђују називи турскога порекла за неколико врста дувана, међу којима се издваја *бошча* (тур. *bohça*): Бошча се сади у Румелији око Ениџеа на граници Архипелага (Поп. Ђ. М. 1, 244).⁴ *Измирна* и *басма* (тур. *basma*) представљају врсте дувана пријатног мириса: Измирна и Басма је дуван спакован у денковима од 45 до 500 кила (Црн. 2, 12). Врста резаног дувана је *дограма* (према тур. *doğrama*, резање): Дограма се звала једна најпростија врста резаног дувана (ЦГ, Јововић 1). *Јајрак* (тур. *yaprak*) је, поред свежња листова дувана, уједно био и назив за дуван јасноцрвене боје (ЦГ, Скадар, Шоћ). Веома је био популаран бурмут (тур. *burmutu*), прерађен и измрвљен дуван који је служио за шмркање: Дуванције су правиле још и бурмут. За то су узимали оно најситније и најљуће лишће од дувана (Миј. С. 7, 138).

Уз дуван су нам дошле и позајмљенице из турског језика којима су именовани различити делови прибора за пушење попут *луле*, *чибука*, *нарџиле*, *камиџа*, *дуванкесе* и сл.

Лексема *дуван* има стабилну употребу у српском језику и поседује богастије деривационо гнездо. Гнездо лексеме *дуван* обухвата следеће деривате у РСЈ: **дуванити** (духанити) импф. I. 1. пушити дуван. 2. снабдевати (некога)

³ Дефиниција је дата према РСЈ.

⁴ Сви примери са скраћеницама извора преузимани су из Речника САНУ код цитираних одредница у овоме раду.

дуваном. II. ~ се снабдевати се дуваном; **дуваниште** (духаниште) земљиште на коме се гаји или на коме се гајио дуван; **дувански** (**духански**) који се односи на дуван; **дуванчина** аугм. и пеј. од дуван; **дуванџија** (духанџија) 1. а. продавац дувана, трафикант. б. одгајивач дувана; прерађивач дувана. 2. страстан пушач дувана; **дуванџијка** (духанџијка) 1. продавачица дувана, трафиканткиња. б. радница која се бави гајењем или прерадом дувана. 2. жена страствени пушач дувана. 3. дуванџијина жена; **дуванџијски*** (духанџијски) који се односи на дуванџије (духанџије); **дуванџиница** (духанџиница) 1. продавница дувана, трафика. 2. радионица за прераду дувана; **дувањара** (духањара) кутија за дуван или цигарете; врећица за дуван, дуванкеса.

Далеко је већи број деривата лексеме *дуван* у Речнику САНУ. Тако је услед развијеног *дуванџилука* и потрошња дувана била раширена, а самим тим су постојале и *дуванане*, одаје за пушење. *Дуванари*, односно дуванџије, представљали су занимање које ће наставити да живи кроз презиме *Дуванџић* (*Дуванчић*).

Као што је то случај и са другим одомаћеним турцизмима који се активно користе, тако се и турцизам *дуван* јавља као главна компонента фразеологизма који су чести у српском језику: **не вредети, не ваљати ни (по) луле дувана** у значењу *бићи без икакве вредности, не вредети баш ништа*: Злата вреди твоја коса врана, | Али срце – ни луле дувана (Змај 3, 208). Настанак фразеологизма са турцизмом *дуван* као главном компонентом сведочи о његовом активном статусу у српском језику, јер је за настанак фразеологизма потребно да реч буде фреквентна по употреби.

Да се некада дуван конзумирао веома интензивним увлачењем дима које подсећа на пијење, сведочи израз *йићи дуван*: Пио [је] духан из дуга чибука (Љуб. 1, 165). Испри први дим из чибука (Вукић. И. 1, 48). Пушти ме, вире ти, да испијем по луле (Мат. 4, 86). Док би лулу изпио духана; | освојише до пола мејдана (Мартић Г. 3, 116). Израз *йићи дуван* представља калк од турског *duhan (tütün) içmek*.⁵ Код глагола *йићи* у Речнику САНУ издвојено је значење: *йушећи (лулу, чибук, цићарейу и сл.) увлачићи (обично са слашћу, уживањем) у себе дим; уйићије йушићи; удисаћи, шмркаћи*: А господски чибук запалили; | Лулу пили, па ју потурили (НП Вук 7, 317). Да ти, аго, лулу пијем | А кураном каву гријем (Радич. 1, 43). На ћилим су ноге прекрстили, | Луле пију, присркују кафу (Њег. 12). У оно мало тренутака, кад би га пустили да предуши, „пио“ је из своје луле (Мат. 4, 86). Од два хвата пију луле, | Сви велики као куле (Шен. А. 11, 180). Ифет-хануме сави још једну цигару коншики; јер се овој баш свидио тутун, те је цигару за цигаром пила (Нуш. 16, 141). Кој’ пије тутун, нек се послужи (Срем. 3, 32). Бројни су

⁵ Речник турскога језика (ТС) код одреднице *іçmek* (испи(ја)ти) наводи као секундарно значење (*йо*)*йушићи*.

глаголи у српском језику који се односе на конзумацију дувана: *вражиии*, *диманиии*, *дуваниии*, *жмариии*, *жмикаии*, *закубуриии*, *замаилиии*, *кади-и*, *кубуиии*, *куриии*, *иуиии*, *иуиуниии*, *чуриии*...

Лексему *дуван* (тур. *duhan*) не бележи *Речник ијурског језика (ТС)*. Ова лексема арапског је порекла, а замена бројних речи арапског и персијског порекла представљала је један од важних задатака Ататурковог језичког пуризма у оквиру спровођења језичке реформе.⁶ Међутим, реч *duhan* је у много ранијем периоду замењена речју *tütün* у турском језику. У етимолошком речнику турског језика као потврда за лексему *duhan* наведен је само један извор, и то из 16. века (Тице 2000: 658). Такође, речник који бележи лексички фонд турског језика 17. века има одредницу *duhan* (Тулум 2011), што такође представља старију потврду ове лексеме. Када је тачно замењена ова реч не може се поуздано знати, али је свакако до тога дошло много пре Ататуркове језичке реформе. Као прилог томе иде и чињеница да је српски језик преузео из турског језика и реч *иуиун*, за коју се као синоним у речницима наводи реч *дуван*: **тутун** м *дуван* (Речник МС). РСЈ не региструје реч *иуиун*, она је једноставно потиснута из употребе речју *дуван*. Вук код одреднице *иуиун* наводи да се ретко говори, а понајвише у Србији и у Босни по варошима и упућује је на *духан*: *Кафу пише, иуиун запалише* (Вук, Рј). Преузимање две истозначне речи из турског језика спада у ретке појаве, али не и неочекиване, с обзиром на то да су оне преузимане у различито време и на различитим територијама.

О томе да није лако оставити *дуван* сведочи народна поредбена фразема *иуиуи као Турчин*. А када и они који истрају у одлуци да *оставе, баиале дуван*, лексема *дуван* ће свакако још дуго имати употребну вредност у српском језику.

Л и т е р а т у р а :

- Вук, Рј.: Вук Стефановић Караџић. *Српски рјечник исјумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Београд, 1935.
- Ђинђић 2013: Марија Ђинђић. *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет.
- Јелавић 1907: Вјекослав Јелавић. *Кратки француски путопис кроз Херцеговину и новопазарски санџак из 1611. Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, 471–482.
- Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика (I–VI)*. I–III, Нови Сад – Загреб: МС–МХ, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: МС, 1969–1976.

---

⁶ О Ататурковом језичком пуризму и историјату рада Турског лингвистичког друштва в. Тан 2001: 1–18.

- Речник САНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика* (1–18). Београд: САНУ – Институт за српски језик, 1959–2010.
- РСЈ: *Речник српској језика*. Матица српска, Нови Сад, 2007.
- ТАН 2001: Nail Tan. *Kuruluşunun 70. Yil Dönümünde Türk Dil Kurumu*. Ankara: Atatürk Kültür, Dilve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 787.
- ТИЦЕ 2002: Andreas Tietze. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Cilt 1, A–E. İstanbul, Viyana: Simurg.
- ТС: *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.
- ТУЛУМ 2011: Mertol Tulum. *17. Yüzyıl Türkçesive Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ШАХИН, ТАШЛИГИЛ 2013: Güven Şahin, Nuran Taşlıgil. Türkiye 'de Tütün (Nicotiana Tabacum L.) Yetiştiriciliğinin Tarihsel Gelişimive Coğrafi Dağılım. *Doğu Coğrafya Dergisi-30*, 71–102.
- ШКАЉИЋ 1979⁴: Abdulah Škaljić. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo.

Марија С. Ђинђић
Институт за српски језик САНУ
marija.djindjic@isj.sanu.ac.rs

